

УДК 821.14'02-21(049.3)

Еврипид, Јон

(предговор, превод и препев од старогрчки,
белешки и коментари Валериј Софрониевски,
Publisher, Скопје, 2020. Стр. 109.
ISBN 978-608-4892-14-4)

Елена Џукеска

Институт за класични студии
Филозофски факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

elena@zfz.ukim.edu.mk
elena.dzukeska@gmail.com

Корпусот на преводи на античка драма од неодамна е збогатен со уште едно дело, трагедијата „Јон“ од Еврипид, во превод и препев од старогрчки на македонски јазик на професорот Валериј Софрониевски. Изданието е на издавачката куќа *Publisher* и, освен преводот и препевот на драмскиот текст, содржи уште и предисловие, белешки и коментари подготвени од препејувачот. А на крајот од книгата читателот може да се послужи и со содржина, која овозможува навигација според деловите на трагедијата.

Иако предисловието содржи промислени и корисни информации, кои го упатуваат читателот во околностите на настанувањето на конкретната трагедија, нејзината фабула, структура и митската подлога, сепак недостасуваат податоци за нејзиниот автор и другите негови дела. Ваквите податоци, соопштени дури и во најкратка форма, никогаш не се вишок, без разлика колку е познат еден автор, а Еврипид е сигурно таков, затоа што читателската публика секогаш е нова и затоа што дури и старата има потреба да се потсетува. Се разбира, изданието би добило уште поголема вредност и полезност кога би содржело и поговор, со продлабочен критички осврт кон

драмското дело и стилот на авторот, како и индекс на општи поими и сопствени имиња.

Античката драма е всушност драмска поезија, стихови обликувани во метар со различни стилски фигури, природни за поетскиот јазик во кои се испреплетуваат многувековните традиции со иновативноста на авторот. Оттаму, предизвикот за секој што ќе се обиде да го преведе и препее оригиналот на македонски јазик е секогаш удвоен, да се преточи и внатрешната и надворешната убавина и на формата и на содржината.

Препејувачот во овој случај одбрал, како што самиот објаснува во предисловието на стр. xiii-xiv, наместо „јамбовите, кои се несвојствени за нашиот јазик“ да употреби „метар, што му е поблизок на македонскиот говор и творештво“. Па, јампскиот триметар е заменет со четири-, пет- или шеснаесетерек, а во лирските и хорските партии се искористени различни стихови „сообразно со изворникот“ и „колку што може поблиски до македонската песна“. А „и покрај стихуваната форма“ се настојува во најголем степен да се задржи „метафориката на оригиналот и со неизвештачена лексика“ да се вклопи во „македонскиот синтаксички систем“.

Уште во антиката било забележано дека јазикот на Еврипид се разликува од јазикот на другите двајца големи автори на трагедии, Софокле и Ајсхил, во поглед на зголемената употреба на обични зборови, коишто го прават поетскиот израз јасен, но и прост наспроти необичните зборови, коишто го прават поетскиот израз возвишен, но и неразбирлив (Arist. *Po.* 1458a18–22). Затоа, како што вели Аристотел: „Голема работа е да знае човек да се служи со секој од речените видови како што прилега...“ (Arist. *Po.* 1459a4–5, Аристотел, *За поетиката*, превод од старогрчки Михаил Д. Петрушевски, Скопје, 1979).

Еврипид суверено владее со јасноста и дава добар пример за тоа како треба секојдневниот говор да го ползуваат на сцената ликовите на кои тоа им прилега (Arist. *Rh.* 1404b23–25). Но, од друга страна, умешен е и во тоа да употреби необични зборови, каде што е потребно, за да не звучи говорот просто и вулгарно (Arist. *Po.* 1458b19–24). Или како што вели Дионисиј од Халикарнас: $\delta \delta \epsilon \text{ οϋτε υψηλός εστιν οϋτε μὴν λιτός, ἀλλὰ κεκραμένη μεσότητι τῆς λέξεως κέχρηται}$

(D.H. *It.* VI.2). „Тој не е ниту возвишен, ниту прост, туку се ползува со стил измешан и на средина.“

Без намера да навлегуваме во детална стилска и семантичка анализа, ќе забележиме дека споменатите обележја на Еврипидовиот стил се видливи и во трагедијата „Јон“. Па така, говорот на јунаците од оваа драма изобилува со сложени, вообичаени за грчкиот јазик, но неретко и незабележани кај ниеден друг автор, ретки зборови, кои се архаизми или иновации, потоа со алитерации и асонанции, рими, метафори, игри со зборови, специфичен ред на зборовите. Од друга страна, дијалозите во голема мера содржат и секојдневен говор, едноставен и минималистички.

Во препевот на македонски може да се забележи дека сложенките од оригиналот во голема мера се пренесуваат со соодветни сложенки, често се пренесуваат со описни фрази, а поретко со прости зборови, сп. *ἀπαίδία* (стих 306), „бездетност“; *ἐξελίσσω* (стих 397), „раздиплам“; *ἀνάλια ἄντρα* (стих 500, 502), „бессончеви пештери“ и *χρυσόλογχος Παλλάς* (стих 9), „Палада со копјето златно“; *ἀντίπηξ* (стих 19), „кошница со поклопка“; *συνεκπονέω* (стих 850), „в макава и јас да ти помогнам“ и *χρυσοφύλαξ* (стих 54) „ризничар“; *φοινικοφαῖς πούς* (стих 163), „нога црвена“; *πρόσπολοι γυναιῖκες* (стих 510) „жени служанки“. Но, процесот е и обратен, па може и простите зборови од грчкиот оригинал да се пренесат со сложенка во македонскиот препев, сп. „скок стрмоглав“ (стих 1268), *πετραῖον ἄλμα*.

Ретките зборови, оние што публиката не може да ги препознае како составен дел од своето секојдневие, кај Еврипид се делумно негови иновации, а дел пак се архаизми и можеби помалку познати дијалектни варијанти. Иако не може да се воспостави директна паралела со изворникот, сепак македонскиот препев на „Јон“ аналогно изобилува со зборови што се забележани во Толковниот речник на македонскиот јазик или во народното и книжевното творештво, но за поголемиот дел од читателската публика, особено за помладата веројатно се непознати или помалку познати. Па така, наидуваме на „посекако“ (стих 557), „сеѓере“ (стих 55), „дално“ (стих 798), „зрач“ (1149), „допруса“ (1227), „восфалува“ (стих 621), „пропаствува“ (стих 254), „порева“ (стих 1204), „одерка“ (стих 922), „возматува“ (стих 1538) или „дејка“ (стих 1085), „нејна“ (стих 1086), „овје“ (стих

1341). Некои зборови, како „наотка“ (стих 1441, 1518), превод за грчкото *εὔρημα*, не ни можат да се најдат во Толковниот речник на македонскиот јазик. Некои од нив, како „оддив“ (стих 1604), буквален превод за грчкото *ἀναψυχή*, сведочат за нишките на јазиците испреплетени во дамнешни времиња.

Звучноста на оригиналните стихови, која произлегува од повторувањето исти гласови и исти или слични зборови, читателот може да ја доживее и преку македонскиот препев. Препејувачот го следи внимателно изворникот и создава паралели, во најголема мера соодветни на оригиналот, а кога тоа не е можно, аналогно кај други зборови, сп.:

τίκτω δ' ἄ δύστανός σοι
κοῦρον, τὸν φρίκα ματρὸς
εἰς εὐνὰν βάλλω τὰν σάν,
ἵνα με λέχεσι μελέαν μελέοις
ἐζεύξω τὰν δύστανον.

„И ти родив, клета,
син, кого во страв од мајка ми
го ставив врз твојот лог,
кај што в жал врз легло од жал
ме впрегна мене клета в брак.“

стихови 897–901

λάζυσθ', ἴν' αὐτῆς τοὺς ἀκηράτους πλόκους
κόμης καταξήνωσι Παρνασοῦ πλάκες,
ὅθεν πετραῖον ἄλμα δισκηθήσεται.

„Зграбете ја, да ги недопрените ѝ кадрици
на косата расчешлаат карпи од врвовите
на Парнас, од кај ќе биде турната в скок стрмоглав!“

стихови 1266–1268

Можеби најсериозниот предизвик за секој преведувач се игрите со зборови, вообичаени за античката драмска поезија, кои на еден прониклив и воедно недопирлив начин го водат гледачот во срцето на драмата. Во трагедијата „Јон“ е впечатливо исполнувањето на пророштвото и следствено „препознавањето“ на Ксут и Јон како татко и син во вториот епизодиј. Едната игра со зборови е со глаголите *χαίρω* ‘радосен сум, му посакувам здравје некому, поздравувам некого’, *εὖ φρονέω* ‘благоразумен, благонаклонет сум, се радувам некому’ и *σωφρονέω* ‘при здрав разум сум’ (стихови 517–521, 557, 561), а другата игра е со името *Ἴων* и глаголот *εἶμι* ‘идам, одам’, односно *ἔξεμι*, ‘излегувам’ (стихови 661–663, 802, 830–831). Препејувачот и во едниот и во другиот случај одбрал да го насочи читателот преку белешките кон текстот.

Што се однесува до редот на зборовите, во препевот како и во оригиналот е воочлив слободниот пристап, па така главно се следат синтаксичките правила на стандардизираниот современ македонски јазик, но не ретко и се отстапува од нив, особено кога е во прашање сврзникот *да* и кратките заменски форми *го, ја, му, ми*.

За жал читателите што не го знаат старогрчкиот јазик не можат да се напијат од изворната метафорика на Еврипид, но читајќи го препевот на македонски што сега е достапен, можат да размислуваат што значи тоа зборот да се раздипли (...*καὶ προβῆ λόγος οὐχ ἥπερ ἡμεῖς αὐτὸν ἐξειλίσσομεν*, стихови 396–397), стапката да се изврзе (...*τῶ συνῆψ' ἵχνος ποδός*, стих 792), леглото да се земе в брак (...*κα̃τα σὸν γαμεῖ λέχος*;, стих 297) и да се упатат во длабочините на трагедијата со навидум среќен крај.

Бидејќи, како што вели самиот Еврипид во „Јон“, зборот не запленува, туку разоткрива. На читателите е да го разоткријат ова провокативно четиво за родителството, осознавањето на сопствено-то потекло, слободата на говорот и слободата на човекот.